

Τριαντάφυλλος Καρατράντος, * Παναγής Παναγιωτόπουλος**

4.

ΜΕΤΑ ΤΗ ΒΙΑ ΤΩΝ ΠΟΛΛΩΝ:
ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΚΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ
ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΒΙΑ ΣΤΗΝ ΥΣΤΕΡΗ ΜΕΤΑΠΟΛΙΤΕΥΣΗ
ΚΑΙ ΕΙΔΙΚΟΤΕΡΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 2015-2019

Περίληψη

Στόχος του συγκεκριμένου κειμένου είναι να παρουσιάσει τα κύρια χαρακτηριστικά και δεδομένα της πολιτικής βίας στην Ελλάδα την περίοδο 2015- 2019. Να περιγράψει τη μετάβαση από την κοινωνική-κινηματική βία σε μια ειδική συνθήκη ελεγχόμενης βίας, που επηρεάζεται από την άνοδο μιας ριζοσπαστικής δύναμης στην εξουσία και καλείται να μεταβολίσει τις πολιτικο-ιδεολογικές εξελίξεις. Για την παρουσίαση αυτών των δεδομένων θα χρησιμοποιηθούν τρία βασικά αναλυτικά κριτήρια: α) η ιδεολογική προέλευση, β) ο βαθμός εμπλοκής στη βία από την πλευρά των υποκειμένων, και γ) οι στόχοι των επιθέσεων.

* Διδάκτωρ Ευρωπαϊκής Ασφάλειας και Νέων Απειλών, Επιστημονικός Συνεργάτης Ελληνικού Ιδρύματος Ευρωπαϊκής και Εξωτερικής Πολιτικής (ΕΛΙΑΜΕΠ).

** Αναπληρωτής Καθηγητής Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.

1. Εισαγωγικά.

Η βία των μαζών και η μετάβαση στα νέα δεδομένα

Από το 2008 και τη βίαιη εξέγερση μεγάλου τμήματος κυρίως της νεολαίας των μεσαίων στρωμάτων, που ακολούθησε τη δολοφονία του Αλέξανδρου Γρηγορόπουλου από αστυνομικό, η Ελλάδα βρίσκεται σε μια παρατεταμένη περίοδο κοινωνικής και πολιτικής βίας (Panagiotopoulos, 2008· Economides and Monastiriotis, 2009· Παπαδάτος- Αναγνωστόπουλος, 2018). Για μεγάλο μάλιστα διάστημα η βία αυτή και η εντυπωσιακή της εικονολογία έγιναν ένα είδος ταυτότητας της χώρας στο διεθνές μιντιακό και πολιτικό σύστημα²³. Η Ελλάδα ήταν τόπος βίας. Γι' άλλους απωθητική και πρωτόγονη χώρα των «κακομαθημένων», για τους περισσότερους ζώνη όπου εκδηλώνεται μια καπιταλιστική δυστοπία και οι πιο ελπιδοφόρες αντιδράσεις σε αυτήν (Βαμβακάς, 2014· Panagiotopoulos, 2019). Η ανάδειξη της βίας στα εξωτερικά γνωρίσματα της χώρας, που συνεχίστηκε για μια δεκαετία τουλάχιστον, συνδεδεμένη με μεγάλα γεγονότα (διαδηλώσεις, απεργίες, πορείες κ.ά.) δεν ήταν όμως μια κατασκευή ή ένα τέχνασμα των εικόνων. Μια βαθιά ταυτοτική κρίση των μεσαίων στρωμάτων διάβρωσε τον κοινωνικό δεσμό και η απο- ευθυγράμμιση πολιτών και πολιτικού συστήματος γινόταν προοδευτικά ο κανόνας μια απονομιμοποίησης των κανόνων συμβίωσης, ακόμη και της λειτουργίας της δημοκρατίας αλλά και του κοινωνικού συμβολαίου (Economides and Monastiriotis, 2009· Γεωργιάδου, 2012· Τεπέρογλου και Τσατσάνης, 2012· Σταθόπουλος, 2012

23 Από το 2008 έως και το 2019 υπήρξαν πολλά δημοσιεύματα για βίαια επεισόδια στο πλαίσιο διαδηλώσεων σε διάφορα μέσα (DW, BBC, Telegraph, Guardian, CNN, New York Times κ.ά.). Στα δημοσιεύματα αυτά οι κινητοποιήσεις και οι διαδηλώσεις συνδυάζονταν με τη βία δημιουργώντας μια δεκαετή εικονολογία: <https://www.dw.com/en/athens-protest-turns-violent-as-general-strike-brings-greece-to-a-halt/a-38869497>

<https://www.bbc.com/news/av/world-europe-39203140/greek-farmer-protests-turn-violent-in-athens>

<http://edition.cnn.com/2010/WORLD/europe/12/15/greece.strikes/index.html>

<https://www.bbc.com/news/world-europe-13949943>

<https://www.nytimes.com/2008/12/11/world/europe/11greece.html>

<https://www.bbc.com/news/world-europe-30363054>

Χαρακτηριστικές είναι οι αναφορές για τη δολοφονία στη Μαρφίν:

Dan Bilefsky (2010, May 5). Three reported kill in Greek protest. The New York Times. <https://www.nytimes.com/2010/05/06/world/europe/06greece.html>

Greek crisis protests: three killed after bank set on fire (2010, May 6). The Guardian. <https://www.theguardian.com/world/gallery/2010/may/06/greece-crisis-protest-killed>

Three killed as rioters bombed Greek bank (2010, May 5). N World. <https://www.thenational.ae/world/europe/three-killed-as-rioters-bomb-greek-bank-1.547072>

Μαραγκουδάκης και Πασχαλίδης, 2019). Η αύξηση της ανασφάλειας, η κρίση αναπαραγωγής της ελληνικής οικογένειας, η έκπτωση του καταναλωτικού μοντέλου παρήγαγαν –με τη συνδρομή μερίδας διανοουμένων και ενίοτε πολιτικών κομμάτων από τον χώρο του αντισυστημικού ριζοσπαστισμού– βία μαζικής κλίμακας επί μακρόν. Η είσοδος της χώρας στην περίοδο της δημοσιονομικής προσαρμογής, γνωστή και ως «εποχή των μνημονίων», σηματοδότησε και την πλήρη ανάπτυξη αυτής της συνθήκης μαζικής και ενίοτε εξεγερσιακής βίας των μεσαίων στρωμάτων και όσων εν γένει ένιωσαν μετά το 2010 να υφίστανται τον κίνδυνο της κοινωνικής καθόδου ή μια διαρκή οικονομική ή πολιτισμική ανασφάλεια (Bouvet, 2015). Το πρώτο μισό της δεύτερης δεκαετίας του 21^{ου} αιώνα σηματοδεύτηκε λοιπόν από μια μεγάλη διάρκεια και επαναλαμβανόμενη ακραία πολιτική και κοινωνική βία, στην οποία είχε εμπλοκή σημαντική μερίδα του πληθυσμού. Η βία ως προϊόν ακραίας πόλωσης είχε ενίοτε και έντονα οργανωσιακά και κινηματικά χαρακτηριστικά. Η κυριότερη συνέπεια της πόλωσης της περιόδου των μνημονίων ήταν μια καινοφανής πολιτικοποίηση, που δεν μπορούσε παρά να καταλήξει και σε βίαιες συμπεριφορές, ενίοτε και σε εμφυλιοπολεμικά συναισθήματα.²⁴ Το αποτέλεσμα αυτής της κατάστασης ήταν η κινηματική βία να εξελίσσεται στο πλαίσιο μεγάλων διαδηλώσεων ενάντια στην πολιτική δημοσιονομικής προσαρμογής που ακολούθησαν οι κυβερνήσεις της περιόδου 2010-2014. Μεγάλα αστικά γεγονότα διαμαρτυρίας, που έλαβαν χώρα από τον Μάιο του 2010 με την ψήφιση του πρώτου Μνημονίου έως και το 2012, θα καταλήξουν σε βίαια επεισόδια και καταστολή. Χαρακτηριστικές περιπτώσεις είναι η δολοφονία τριών εργαζομένων σε τράπεζα, εκ των οποίων μια έγκυος, η διήμερη βίαιη ολοκλήρωση των Αγανακτισμένων στα τέλη Ιουνίου του 2011, οι συστηματικές προσπάθειες εφόδου στη Βουλή και η μεγάλη καταστολή που τις συνόδευσε και, τέλος, η μαζικότητα, βίαιη και καταστροφική διαδήλωση ενάντια στα μέτρα που οδηγούσαν στο κούρεμα του δημοσίου

24 Όπως σημειώνει και ο Βαμβακάς «η εμπλοκή στην πολιτική αντιπαράθεση ενός μεγάλου μέρους της κοινής γνώμης που πριν την κρίση αδιαφορούσε ή απαξίωνε την πολιτική ως δευτερεύουσας σημασίας δραστηριότητα. Αυτός ο αποστασιοποιημένος από τον πολιτικό διάλογο και την ενημέρωση κόσμος ξαφνικά μεταμορφώθηκε σε υποδοχέα και πολλαπλασιαστή μιας πολιτικής αντιπαράθεσης που γινόταν όλο και πιο σκληρή. Αυτοί οι πολίτες που είχαν χάσει ή δεν είχαν αποκτήσει ποτέ το ενδιαφέρον για την πολιτική τους ταυτότητα μέχρι το 2009, ξαφνικά έπρεπε να αποφασίσουν εάν πρέπει να είναι με το μνημόνιο και τη σειρά σύνθετων μεταρρυθμίσεων και σκληρών μέτρων που επέφερε. Κι όχι μόνο να αποφασίσουν, αλλά και να πάρουν με κάποιον τρόπο δημόσια θέση, να συμφωνήσουν ή να διαφωνήσουν, να κάνουν like και unlike, follow και unfollow στο δίπολο απόψεων που διατυπώθηκαν» (Β. Βαμβακάς, 2014, σελ. 11).

χρέους που ήταν στην κατοχή ιδιωτών (psi) τον Φεβρουάριο του 2012. Ανάμεσα σε αυτά τα τρία ορόσημα μαζικής βίας αναπτύχθηκαν πολλαπλές και ποικίλες μορφές κοινωνικής βίας, οργανωμένης ή αυθόρμητης, που αφορούσε από την εναντίωση σε επενδύσεις έως και τον προπηλακισμό πολιτικών προσώπων, τις μικρές αλλά έντονες κινητοποιήσεις για τομεακά ζητήματα, τις αντι-συγκεντρώσεις κομμάτων, αλλά και τρομοκρατικές ενέργειες και που είχαν όλες τους ως κοινό παρονομαστή και αιτιολόγηση τον «αντιμνημονιακό αγώνα».

Το 2015 και η πολιτική αλλαγή που σηματοδότησε αυτό με τη συγκρότηση της κυβέρνησης συνεργασίας ΣΥΡΙΖΑ και ΑΝΕΛ σήμανε και την κανονικοποίηση του διεθνούς οικονομικού ελέγχου, κοινώς την αποδοχή του Μνημονίου από τους πιο σκληρούς πολέμιους του και την ταυτόχρονη αποπομπή από την εξουσία των κύριων κομματικών δυνάμεων της μεταπολιτευτικής περιόδου. Η περίοδος που ξεκινά λοιπόν με την εκλογική και πολιτική επικράτηση του αντιμνημονιακού μπλοκ χαρακτηρίζεται από τη μείωση της κινηματικής βίας, καθώς οι μεγάλες διαδηλώσεις και συγκεντρώσεις περιορίστηκαν σημαντικά και μαζί με αυτές υποχώρησε και η κινηματική και η κοινωνική βία.

Ωστόσο, η πολιτική βία ως ευρύτερη συμπεριφορά την περίοδο 2015-2019 δεν εξαλείφθηκε. Οριοθετήθηκε αλλά δεν είχε τον ίδιο βαθμό συμπίεσης με την κοινωνική και κινηματική βία. Απέκτησε ασφαλώς διαφορετικά χαρακτηριστικά από εκείνα της περιόδου 2008-2014. Οι βίαιοι δρώντες των μεγάλων κινητοποιήσεων έδειχναν να έχουν χάσει τόσο την πολιτική τους λειτουργικότητα και την ιδεολογική τους *raison d'être*, όσο και την πληθυσμιακή-νομιμοποιητική τους ενδοχώρα, που ήταν οι ριζοσπαστικοποιημένες μερίδες των μεσαίων στρωμάτων που συμμετείχαν ή υποστήριζαν τις μεγάλες κινητοποιήσεις. Στόχος λοιπόν του συγκεκριμένου κεφαλαίου είναι να παρουσιάσει τα κύρια χαρακτηριστικά και δεδομένα της πολιτικής βίας στην Ελλάδα την περίοδο 2015- 2019. Να περιγράψει τη μετάβαση από την κοινωνική-κινηματική βία σε μια ειδική συνθήκη ελεγχόμενης βίας, που κατά το ένα μέρος της επηρεάζεται από την άνοδο μιας ριζοσπαστικής δύναμης στην εξουσία (βία από το αριστερό τμήμα του φάσματος) και καλείται να μεταβολίσει τις πολιτικο-ιδεολογικές εξελίξεις που περιγράψαμε και από την άλλη πλευρά λειτουργεί υπό καθεστώς ιδεολογικής και δικαστικής πίεσης μετά την πολιτική δολοφονία του Παύλου Φύσσα και τη δικαστική εξέλιξη της υπόθεσης (ακροδεξιά βία). Για την παρουσίαση αυτών των δεδομένων θα χρησιμοποιήσουμε τρία βασικά αναλυτικά κριτήρια: α) την ιδεολογική προέλευση, β) τον βαθμό εμπλοκής στη βία από την πλευρά των υποκειμένων και γ) τους στόχους

των επιθέσεων.²⁵ Ειδικότερα, θα αποτυπωθούν οι δρώντες και οι δυναμικές από τον βίαιο ακτιβισμό ως και την τρομοκρατία. Κρίσιμη παράμετρος στην ανάλυση αποτελεί η παραδοχή για τη μείωση της κοινωνικής βίας, την αποδυνάμωση των παραδοσιακών και νέων κοινωνικών κινημάτων και την εμφάνιση μιας «ριζοσπαστικοποίησης χωρίς ριζοσπαστισμό». Πράγματι ένα σημαντικό τμήμα αυτών των νέων ή παλαιότερων ριζοσπαστικών βίαιων δρώντων συμπλέει με τη ριζοσπαστική κυβέρνηση και εξουσία και πάντως δεν στρέφεται εναντίον της, πράγμα που δε συνέβαινε στην προηγούμενη φάση. Είναι ένα από τα παράδοξα της περιόδου, ενδεχομένως και ένα κλειδί για την κατανόηση της μείωσης της κινηματικής βίας. Η βία τείνει να περιοριστεί σε έντονο πολιτικό ακτιβισμό που, από τη μια, απορροφά όλη τη δυναμική της βίας και της πολιτικής επιθετικότητας της προηγούμενης περιόδου και, από την άλλη, διαχειρίζεται αμήχανα την ανάληψη της εξουσίας που έχει διακηρυγμένη αντι-κατασταλτική αντι-αυταρχική ιδεολογία και θέσεις, ενώ την ίδια στιγμή συμβιβάζεται με εκείνο που υπήρξε η συμβολική επίκληση της βίας, το Μνημόνιο (Τσουκαλά, 2019).

2. Πολιτική βία και ριζοσπαστικοποίηση

Ως πολιτική βία ορίζεται η συλλογική δράση η οποία θεωρείται παράνομη από το κράτος και περιλαμβάνει την άσκηση φυσικής βίας για την πρόκληση ζημιών στον αντίπαλο, με σκοπό την επίτευξη πολιτικών στόχων (Della Porta, 1995). Η πολιτική βία εμφανίζεται κυρίως σε περιόδους «συγκρουσιακής ασυνάφειας» (conflictual irrelevance), περιόδους δηλαδή που είτε οι αντιδραστικές συλλογικότητες και ομάδες δεν μπορούν να εκφράσουν πειστικά τα παράπονα και τις διεκδικήσεις τους (έλλειμμα αποδιοργάνωσης), είτε οι αρχές και το κράτος αδυνατούν ή δεν επιθυμούν να απαντήσουν στα αιτήματα (έλλειμμα μεταρρυθμίσεων). Στην περίπτωση

25 Η επιλογή των αναλυτικών κριτηρίων βασίστηκε στην κατηγοριοποίηση της βίας που έχουν κάνει ο Tilly και η Della Porta. Ειδικότερα, τυποποιώντας την πολιτική βία ο Charles Tilly χρησιμοποιεί ως μέσο κατάταξης της την έμφαση στη «βραχυπρόθεσμη ζημιά», εννοώντας τον βαθμό που η βία χαρακτηρίζει την πράξη συνολικά, αλλά και τον βαθμό «συνεργασίας των βίαιων δρώντων», βλ. C. Tilly (2004). Η Della Porta δημιούργησε τη δική της τυπολογία χρησιμοποιώντας ως μεταβλητές τον βαθμό της βίας: α) χαμηλού επιπέδου (εναντίον αντικειμένων) και β) υψηλού επιπέδου (εναντίον προσώπων), καθώς και τον βαθμό οργάνωσης των δρώντων (αυθόρμητη και οργανωμένη βία). Με αυτές τις μεταβλητές δημιούργησε τέσσερις κατηγορίες: α) ανειδίκευτη βία (χαμηλής έντασης και ανοργανωτη), β) ημι-στρατιωτική βία (χαμηλής έντασης, αλλά πιο οργανωμένη), γ) αυτόνομη βία (ελάχιστα οργανωμένη και αυθόρμητη) και δ) μυστική- παράνομη βία (υψηλού επιπέδου και καλά οργανωμένη), βλ. D. Della Porta (1995).

που συμπίπτουν αυτές οι δύο περίοδοι, η βία έρχεται για να καλύψει την αδυναμία πολιτικής έκφρασης (Seferiades και Johnston, 2012). Για άλλους μελετητές η κυρίαρχη παράμετρος της πολιτικής βίας δεν είναι η ιδεολογία, αλλά η αίσθηση του «ανήκειν» σε μία ομάδα, η οποία προωθεί μία κοινωνική ταυτότητα που συγκρούεται με την κυρίαρχη κοινωνική ταυτότητα που υποστηρίζει το κάθε κράτος.²⁶

Εντός αυτού του πλαισίου, η ριζοσπαστικοποίηση που συνδέεται και εμπνέεται από πολιτικές αντιλήψεις και ιδεολογίες είναι «η αλλαγή σε αντιλήψεις σχετικά με πολωτικές και απόλυτες ερμηνείες μιας κρατούσας κατάστασης και η έκφραση όλο και περισσότερο ριζοσπαστικών σκοπών και στόχων. Σε αυτή τη διαδικασία περιλαμβάνεται η εχθρότητα και η στοχοποίηση κοινωνικών ομάδων, θεσμών και κρατικών δομών, αλλά και η αυξανόμενη χρήση βίαιων μέσων» (Della Porta και LaFree, 2012). Για τη ριζοσπαστικοποίηση χρησιμοποιούνται διαφορετικοί, ακόμη και αντιθετικοί ορισμοί από τους ερευνητές και από τις αρχές επιβολής του νόμου.²⁷ Για τους σκοπούς του συγκεκριμένου κεφαλαίου χρησιμοποιείται η προσέγγιση που υποστηρίζει τη χρήση του όρου ριζοσπαστικοποίηση που οδηγεί στον βίαιο εξτρεμισμό – radicalization into violent extremism (RVE)– «η διαδικασία μέσω της οποίας άνθρωποι καταλήγουν να υποστηρίζουν πεποιθήσεις που δε δικαιολογούν απλώς τη χρήση βίας αλλά την υιοθετούν, και καταλήγουν στον εξτρεμισμό μετουσιώνοντας τις σκέψεις σε πράξεις» (Borum, 2011). Μπορούμε να διακρίνουμε πέντε ευρείες θεματικές κατηγορίες – ιδεολογικές αιτιολογήσεις της διαδικασίας ριζοσπαστικοποίησης: α) αντικαπιταλιστική, ακροαριστερή και αναρχική, β) ακροδεξιά, φασιστική, νεο-ναζιστική και εθνικιστική, γ) θρησκευτική, που συνήθως προωθεί τη θρησκεία ως παράγοντα πολιτικής και κοινωνικής αλλαγής, δ) ακραία ριζοσπαστική οικολογία και δικαιώματα των ζώων και τέλος ε) μονο-θεματική ριζοσπαστικοποίηση, η οποία αναπτύσσεται στο πλαίσιο βίαιων κινήματων γύρω από ένα επί μέρους θέμα όπως είναι η

26 Τα μέλη των ομάδων που θεωρούν πως έχουν αποκοπεί από το κράτος υποστηρίζουν τη σύγκρουση με αυτό δημιουργώντας τις προϋποθέσεις για την ανάπτυξη δυναμικών αντιπαράθεσης και πόλωσης. Με αυτό τον τρόπο ανακύπτει από τα κάτω (bottom-up) μία Πολιτικοποιημένη Κοινωνική Ταυτότητα (Politicized Social Identity), η οποία ενσωματώνει τα επιμέρους παράπονα και προωθεί τις διαδηλώσεις ως μέσο έκφρασης του πολιτικού παραπόνου. Σε αυτήν ακριβώς τη φάση ο Sageman εντοπίζει το σημείο καμπής που μπορεί να οδηγήσει στην πολιτική βία. Βλ. M. Sageman, 2017.

27 Βλ. A. Esman, 2010· B.M. Jenkins, 2011· C. S. Rinehart, 2013· H. Frisch and E. Inbar, 2008· E. Y. Alimi, C. Demetriou and L. Bosi, 2015· G. Rankin and K. Cowen (eds.), 2009· Y. Alexander, 2010· T. Καρατράντος, 2016.

αντίθεση στις αμβλώσεις, στον φεμινισμό ή στα δικαιώματα της ΛΟΑΤΚΙ κοινότητας (Καρατράντος, 2017). Πέραν λοιπόν των πολιτικών νοημάτων που συνδέονται και αιτιολογούν τη βίαιη δράση υπάρχουν και εκείνα που αφορούν το κοινωνικό της περιεχόμενο. Οι δημιουργικές προσεγγίσεις της κοινωνιολογικής σκέψης και έρευνας στο θέμα είναι πολλές και συνήθως γόνιμες. Η διολίσθηση προς τον βίαιο ριζοσπαστισμό και την τρομοκρατία είναι κοινωνικές διαδικασίες που εξατομικεύονται.²⁸ Χωρίς να μπαίνουμε εδώ σε λεπτομερειακή ανάλυση του κοινωνιολογικού φορτίου της βίας αξίζει να σημειωθεί ότι οι διαδικασίες ριζοσπαστικοποίησης και προσφυγής στη βία μπορούν να εξηγηθούν με βάση την αναζήτηση ταυτότητας. Η βία –εκτός από μέσον επίτευξης πολιτικών στόχων– τείνει να γίνει καταφύγιο ταυτοτήτων που βρίσκονται σε αποδρομή ή σε απορρύθμιση (Wieniorka, 2003· Wieniorka, 2012). Αυτό ισχύει για την περίοδο του αντιμνημονιακού αγώνα, όταν μεσοαστικές μάζες ανέχονται ή καταφεύγουν στη βία μπροστά σε έναν κοινωνικό κόσμο που διαλύεται. Αλλά ισχύει και την περίοδο που εξετάζουμε εδώ, κατά την οποία πιθανόν η βία να έγινε καταφύγιο του υποκειμένου μπροστά στον ζόφο μιας πολιτικής ταυτότητας που αποδεικνύεται αβαθής και εντέλει διαψεύδεται (η επαναστατική διάσταση της αριστερής διακυβέρνησης που αποδείχθηκε ανύπαρκτη). Η βία την περίοδο που εξετάζουμε σχηματοποιείται μέσα από τέσσερις κύριες μορφές έκφρασης: α) κινηματική βία (διαδηλώσεις και επεισόδια), β) επετειακή-τελετουργική βία (17^η Νοέμβρη, 6^η Δεκεμβρίου, επέτειος δολοφονίας Φύσσα), γ) βίαιος ακτιβισμός και εξτρεμισμός (ακροδεξιός, οικολογικός, αναρχικός και ακροαριστερός) και δ) τρομοκρατία (ακροαριστερή-αναρχική, οικολογική). Τα δύο πρώτα σκέλη, όπως υποστηρίζουμε, φθίνουν υπέρ μιας «συγκέντρωσης» της βίας στα δυο δεύτερα και κυρίως στο τρίτο, στον βίαιο ακτιβισμό και στον εξτρεμισμό. Οι μορφές πάντως αυτές εντάσσονται σε ένα ενιαίο πλαίσιο. Για τους σκοπούς της έρευνας διερευνούμε τις «βίαιες σκηνές» και ενγένη τα περιστατικά βίας της περιόδου μέσα από τρία αναλυτικά κριτήρια: 1) την ιδεολογική καταγωγή,

28 Στην Ελλάδα η κοινωνική έρευνα δεν έχει δώσει μέχρι σήμερα σημαντικά ερευνητικά αποτελέσματα για την εγχώρια τρομοκρατία. Υπάρχουν λίγες ερευνητικές προσπάθειες, οι οποίες μάλιστα καλύπτουν μόνο μερικές πτυχές του θέματος. Για παράδειγμα, βλ. Σ. Παπαστάμου και Γ. Προδρομίτης, 2003· Α. Καρκαγιάννης, 2002· Γ. Καφφές, 2010· Σ. Παπαστάμου και Γ. Προδρομίτης, 2010· Μ. Μπόση, 1996· Γ. Κασιμέρης, 2015· Η. Ιωακείμογλου και Σ. Τριανταφύλλου, 2003· Σ. Κωστόπουλος, 2013· Δ. Ψυχογιός, 2013.

Γι' αυτό τον λόγο, το ζήτημα της τρομοκρατίας κοινωνιολογικά καλύπτεται και από μια επιστημονικά ενήμερη λογοτεχνία. Βλ. Π. Τατσόπουλος, 2004· Χ. Χωμενίδης, 2005· και κυρίως, Ν. Σεβαστάκης, 2019. Βλέπε, επίσης, και Β. Πέτσα, 2016.

2) τον βαθμό εμπλοκής των υποκειμένων –θυτών και θυμάτων– στη βία, και 3) το περιεχόμενο της βίας, δηλαδή τους στόχους που επιλέγονται. Οι δύο κυρίαρχες σκηνές που διακρίνουμε τέμνοντας έτσι το φάσμα της πολιτικής βίας είναι η ακροαριστερή-αναρχική και η ακροδεξιά-εθνικιστική.²⁹

3. *Ενδημική πολιτική βία στην Ελλάδα και φάσεις της μεταπολιτευτικής ριζοσπαστικοποίησης*

Η Ελλάδα μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο βίωσε και εμφύλιο πόλεμο και στρατιωτική δικτατορία. Το αποτέλεσμα αυτών των δύο φορτισμένων και «τραυματικών» πολιτικών βιωμάτων ήταν η σταθερή εμφάνιση της βίας ως κατάληξη μιας διαδικασίας πολιτικής ριζοσπαστικοποίησης (ακροαριστερής και ακροδεξιάς). Σε αυτό το πλαίσιο τα βίαια ξεσπάσματα εμφανίζονται πολλές φορές και με τη μορφή ρεβανσισμού, απάντησης και αντεκδίκησης, τόσο συλλογικά, όσο και ατομικά – μεμονωμένα, με πράξεις που στη βιβλιογραφία χαρακτηρίζονται ως «πολιτικές βεντέτες» ή «διαπροσωπική βία».³⁰ Η ιδιαίτερη έμφαση που δίνεται τα τελευταία χρόνια στην έρευνα αλλά και στη δημόσια συζήτηση γύρω από την πολιτική βία, τον εξτρεμισμό και την τρομοκρατία στην Ελλάδα, σχετίζεται και με την προσπάθεια «νομιμοποίησής της μέσω μιας προωθημένης συγκατάβασης σε βίαιες κινηματικές πρακτικές».³¹ Μια σύγχρονη κοινωνιολογική προσέγγιση που μπορεί να φωτίσει την εδραίωση της βίας ως μέσον ακραίας πολιτικής έκφρασης στην Ελλάδα είναι η θεωρία των πολιτισμικών τραυμάτων– με χαρακτηριστικότερη περίπτωση αυτή του Εμφυλίου Πολέμου, ο οποίος μπορεί να περιγραφεί ως πολιτισμικό τραύμα διότι εμπλέκει και τα τρία

29 Μπορεί να γίνει αναφορά και σε δύο άλλες βίαιες σκηνές. Η πρώτη είναι η βίαιη οικολογική, η οποία όμως έχει στενές συγγενικές σχέσεις με την αναρχική και ακόμη δεν έχει πλήρως σχηματοποιηθεί στην Ελλάδα. Η δεύτερη είναι η οπαδική βία. Και σε αυτήν όμως την περίπτωση οι βίαιοι χούλιγκαν μιας ομάδας εντάσσονται σε μια από τις βασικές βίαιες ιδεολογικές σκηνές που κυριαρχούν στην Ελλάδα: α) ακροδεξιά- εθνικιστική και β) ακροαριστερή- αναρχική.

30 Ο Στάθης Καλύβας έχει πραγματοποιήσει μία εις βάθος μελέτη της πολιτικής βίας στο πλαίσιο των εμφυλίων πολέμων, αλλά και ως αποτέλεσμα αυτών, κυρίως λόγω της εμπλοκής και της βίαιης σύγκρουσης σε τοπικό-ατομικό επίπεδο, όπου η πολιτική και η προσωπική ταυτότητα αλληλεπιδρούν με δυναμικό τρόπο: «οι εμφύλιοι πόλεμοι δεν είναι δυαδικές συγκρούσεις, αλλά περίπλοκες και διαφορούμενες διαδικασίες που διαμορφώνουν την κοινή δράση τοπικών και υπο-τοπικών παραγόντων, πολιτών και στρατών, των οποίων η συμμαχία οδηγεί σε βία που απηχείται στους διαφοροποιημένους στόχους και σκοπούς τους» (S. Kalyvas, 2013, σελ. 475-494).

31 Πρόλογος Ανδρέα Πανταζόπουλου στο βιβλίο του Π. Παπασαραντόπουλου, 2014, σελ. 11.

θεμελιώδη συστατικά της συγκεκριμένης έννοιας: μνήμη, συναίσθημα και ταυτότητα.³²

Η εργαλειοποίηση του «τραύματος» του Εμφυλίου Πολέμου από διάφορους πολιτικούς, κοινωνικούς και επικοινωνιακούς δρώντες, εγκλώβισε τον δημόσιο διάλογο στην Ελλάδα σε μια διαδικασία αναπαραγωγής των λογικών της βίας που τον γέννησαν, οι οποίες μέσα από μια «κατακερματισμένη» μνήμη μεταβιβάστηκε μερικώς στις επόμενες γενιές, δημιουργώντας έτσι τη μικρή ρωγμή για τις ακραίες οργανώσεις που «αιτιολογούσαν» τις βίαιες πράξεις τους στο όνομα της συνέχισής του. Μια διαδικασία που έγινε εντονότερη μέσα από την αντίσταση στη στρατιωτική δικτατορία της περιόδου 1967-1974, δημιουργώντας ένα «ιδεοληπτικό» υπέδαφος για τις ακραίες και βίαιες φωνές τόσο της αριστεράς όσο και της δεξιάς, που καλλιεργούσαν τη συνέχιση του αγώνα κατά της «Χούντας που δεν τελείωσε το '73».³³

Οι ρίζες επομένως του φαινομένου της πολιτικής βίας μπορεί να αναζητηθούν στον τρόπο που δομήθηκε το πολιτικό σύστημα της χώρας από το 1974 και μετά, και στο εύφορο έδαφος που αυτό καλλιέργησε για τα φαινόμενα πολιτικά υποκινούμενης και αιτιολογούμενης βίας και τον βίαιο εξτρεμισμό από το αριστερό και το δεξιό άκρο.³⁴ Άλλες προσεγγίσεις βλέπουν τη Μεταπολίτευση με αρκετά διαφορετικό τρόπο, ως περίοδο

32 Ο Δεμερτζής (2011-2012) υποστηρίζει πως ο Εμφύλιος Πόλεμος «επηρέασε συλλογικές μνήμες, ομαδικές συνειδήσεις και τις οργανωτικές αρχές της ελληνικής κοινωνίας, επανακαθορίζοντας την κατεύθυνσή τους για δεκαετίες. Αυτό δεν θα μπορούσε να γίνει με έναν ευθύ και αδιαμεσολάβητο τρόπο - κατά τη διαδικασία της επιλεκτικής κοινωνικής κατασκευής, ο ελληνικός Εμφύλιος αναδεικνύεται σε παραδειγματική περίπτωση πολιτισμικού τραύματος μέσα από το «δράμα του τραύματος», μια σημασιολογική διαδικασία που γεμίζει το κενό ανάμεσα στο γεγονός και την αναπαράστασή του μέσω της δραματικής διαδικασίας του τραύματος οι επιμέρους ατομικές οδυνηρές εμπειρίες μεταστοιχειώνονται στο πολιτισμικό-κοινωνικό γεγονός που ονομάζουμε «πολιτισμικό τραύμα».

33 Ο Δημήτρης Ψυχογιός (2013) υποστηρίζει πως η βία στην Ελλάδα «εκδηλώνεται με αφορμή κοινωνικά-πολιτικά γεγονότα, έχει όμως πολιτισμικές ρίζες. Διαχέεται από τη ρητορική μίσους των πολιτικών πρωταγωνιστών, αλλά διαιωνίζεται επειδή αποθεώνεται η πολεμική βία των πραγματικών ή φανταστικών πρόγονων μας. Πρόκειται για την «αγωνιστική ανάγνωση της ιστορίας που η Δεξιά αναδεικνύει ως πολεμική αρετή των Ελλήνων και η Αριστερά ως αντιστασιακό ήθος του ελληνισμού».

34 «Βασισμένο σε μια συγκρουσιακή λογική και σε μια εργαλειώδη σχέση με τη δημοκρατία διαμόρφωσε την “καταστροφική ιδεολογία της Μεταπολίτευσης”. Δημιουργήθηκε έτσι το εύφορο έδαφος για τα φαινόμενα πολιτικής βίας και τον αριστεροδεξιό εξτρεμισμό. Σταδιακά μορφοποιήθηκε το υβρίδιο του εθνικολαϊκισμού που διέλυσε και αποσάθρωσε τη διάκριση Αριστεράς – Δεξιάς. Με τον τρόπο αυτό αναδείχθηκε ένα εκρηκτικό μείγμα, ένα είδος κοκτέιλ μολότοφ, απουσίας κοινωνικού συμβολαίου, προνεωτερικότητας και λαϊκισμού» (Π. Παπασαραντόπουλος, 2014, σελ. 23).

μακράς κοινωνικής ειρήνευσης στην οποία εμφανίζεται μια ιδιότυπη ανοχή στην τρομοκρατική βία αλλά όχι σε άλλες, και ειδικά κινηματικές, μορφές βίας. Η κουλτούρα της κοινωνικής καταγγελίας και της καχυποψίας καλλιέργησαν ανοχή στην τρομοκρατική δράση για πολλές δεκαετίες, υπό τον όρο ότι αυτή δεν απειλούσε θεμελιώδη στοιχεία της καθημερινότητας καθώς και κεντρικές ιδεολογικές και πολιτισμικές παραμέτρους της χώρας. Η μακρά δράση τρομοκρατικών οργανώσεων και η ανοχή σε αυτές είναι έτσι περισσότερο απόρροια του μη-ριζοσπαστικού χαρακτήρα πολιτικού συστήματος αλλά και της ταυτόχρονης αντι-αυταρχικής ιδεολογικής μεμβράνης, που σκέπαζε τον λόγο των κυρίαρχων κομμάτων, παρά μια αυθεντική αποδοχή του «λαού» στην αντικρατική βία και στον επαναστατικό εξτρεμισμό.³⁵

Από το 2008 τα βίαια επεισόδια στο πλαίσιο διαδηλώσεων απέκτησαν μία μορφή κανονικότητας, με ιδιαίτερο πρόβλημα να δημιουργείται από τη διείσδυση στις διαδηλώσεις εξτρεμιστικών στοιχείων, τα οποία είχαν ως βασικό στόχο την πρόκληση επεισοδίων και καταστροφών.³⁶ Επί της ουσίας είχε δημιουργηθεί ένα πολιτικό αφήγημα από τα κάτω (bottom-up) σύμφωνα με το οποίο η κυβέρνηση επέλεξε να επιβάλει τις πολιτικές λιτότητας με τη βία, χρησιμοποιώντας σκληρή καταστολή για να αντιμετωπίσει τη δικαιολογημένη λαϊκή αντίδραση. Εκ των πραγμάτων δημιουργήθηκε αυτό που ο Sageman ονομάζει Πολιτικοποιημένη Κοινωνική Ταυτότητα (Politicized Social Identity). Το Αντιμνημόνιο (2010), στη συνέχεια, ενσωμάτωσε τα επιμέρους παράπονα, την κοινωνική ανασφάλεια και τη λαϊκή δυσφορία σε μια αντισυστημική γενική στάση. Οι διαδηλώσεις έγιναν το κύριο μέσο πολιτικής έκφρασης σε μια περίοδο αποσύνθεσης των σχέσεων πολιτικής εκπροσώπησης και αναδιάταξης των κομματικών δυνάμεων. Μια ευρεία και ετερογενής ομάδα ανθρώπων (από όλες τις πλευρές του πολιτικού φάσματος και με σαφή ριζώματα στα μεσαία στρώματα) υιοθέτησε την Ταυτότητα του Αντιμνημονίου, θεωρώντας πως έχει αποκοπεί από το κράτος (ή αυτό που ονομαζόταν τότε «το Σύστημα») λόγω της επιλογής των πολιτικών λιτότητας, και υποστήριξε τη σύγκρουση με αυτό δημιουργώντας τις προϋποθέσεις για την ανάπτυξη δυναμικών αντιπαράθεσης και πόλωσης.

35 Βλ. Π. Παναγιωτόπουλος, 2015, σελ. 335-366· Π. Παναγιωτόπουλος, 2010, σελ. 101-104· Β. Βαμβακάς και Π. Παναγιωτόπουλος, 2017, σελ. 24-27.

36 Η πόλωση των τελευταίων χρόνων, η οποία δεν χαρακτηρίζει μόνο την Ελλάδα αλλά και άλλα κράτη-μέλη της ΕΕ (Γαλλία, Ιταλία, Ισπανία, Μεγάλη Βρετανία), οδήγησε στην κινητοποίηση μεγάλων και ετερογενών κοινωνικών ομάδων. Οι σημαντικότερες εξ αυτών ήταν οι «Indignados» στην Ισπανία, οι «Αγανακτισμένοι» στην Ελλάδα και τα «Κίτρινα Γιλέκα» στη Γαλλία.

Η απώλεια ταυτότητας, κοινωνικής στο φαντασιακό και υποκειμενικής στο πραγματικό βίωμα, πάλευε να αναπληρωθεί από συλλογικές διεργασίες και τη συμμετοχή σε κινήματα που κινούνταν μεταξύ ειρηνικού ριζοσπαστισμού και βίας· ενίοτε να ενισχυθεί και με ακτιβιστική δράση ή με βίαιο εξτρεμισμό (Davou και Demertzis, 2013).

Όπως ήταν αναμενόμενο, σε μια δεύτερη φάση, όταν η λιτότητα παγιώθηκε και έθιξε ευρύτερα στρώματα του πληθυσμού (2011-2012), το Αντιμνημονιακό μέτωπο μετεξελίχθηκε σε μια Φαντασιακή Κοινότητα Πολιτικής Διαμαρτυρίας (Imaginary Political Protests Community), η οποία βρέθηκε σε πλήρη αντίθεση με το κράτος-σύστημα. Τα μέλη αυτής της πολυμιγούς και πολυπληθούς πλέον κοινότητας θα διαμορφώσουν μια ξεχωριστή ριζοσπαστική κουλτούρα, που για κάποια μέλη της θα αποκτήσει τη συνοχή της μέσα από την κλιμάκωση της σύγκρουσης με το κράτος και τη βία κατά των αντιπάλων. Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να τονιστεί πως παράλληλα με τη Φαντασιακή Κοινότητα Πολιτικής Διαμαρτυρίας, δρούσε και μια Μαχόμενη Κοινωνική Ταυτότητα, κυρίως αναρχική, ως αποτέλεσμα της ριζοσπαστικοποίησης και της βίαιης εξέγερσης του Δεκεμβρίου 2008. Αρκετοί νέοι άνθρωποι προέβαλαν τον «Δεκέμβρη» ως επανάσταση και υιοθέτησαν μια ακραία και επιθετική ρητορική. Σημείο κλειδί για τη χρήση βίας από αυτή την ομάδα ανθρώπων είναι η ηθική διάσταση της οργής τους, που τους οδηγεί στην απο-νομιμοποίηση του κράτους και της κοινωνίας. Η βίαιη ριζοσπαστικοποίησή τους στο πλαίσιο των επεισοδίων του 2008 λειτούργησε ως συναισθηματική μηχανική, που διαβάζει την αντίδραση του κράτους ως επιθετικότητα. Η συνάντηση των δύο κοινοτήτων στο πλαίσιο της ευρύτερης απονομιμοποίησης της κρατικής εξουσίας, του γενικού αντισυστημιστού, νομιμοποιημένη από την αδυναμία κυβερνήσεων και Ε.Ε. να διασφαλίσουν – έστω με λιτότητα - τη βεβαιότητα της παραμονής της χώρας σε ευρώ και στο ευρωπαϊκό σύστημα γενικότερα, παρήγαγε μια πληθώρα βίαιων γεγονότων. Με αποτέλεσμα να αναδειχθεί μια ταυτότητα που οργανώνεται από αγωνιστικές μνήμες, εσωτερικές ιστορίες, στοιχεία ανδρείας, μικρογεγονότα και μια ψυχαναλυτική αίσθηση της χαμένης παντοδυναμίας των δρώντων.

Από τη Μεταπολίτευση και μετά, με μια κάμψη την πρώτη δεκαετία του 21^{ου} αιώνα, η χώρα γνώρισε την πολιτική βία και μια σχετική ανοχή σε αυτήν. Αυτή η ανοχή δε σημαίνει, όπως είπαμε, μεγάλους όγκους βίας. Τουναντίον, μέχρι και το 2008 θα υποστήριζε κάποιος ότι είναι ελεγχόμενη και οργανωμένη. Αποκτά τη νέα έκτασή της μετά τη δολοφονία Γρηγορόπουλου και συνεχίζεται – σε όλες τις πιθανές υποκατηγορίες τα πρώτα μνη-

μονιακά χρόνια. Από το 2015 και μετά κάμπτεται μα δεν εξαφανίζεται, περιρίζεται και αποκτά νέα χαρακτηριστικά όπως θα το δούμε και παρακάτω.

4. Από την ενδημική βία στη βία των πολλών και από εκεί στον αμήχανο εξτρεμισμό

Σχηματικά μπορούμε να υποστηρίξουμε πως από το 2008 και μετά βρισκόμαστε σε έναν δεύτερο κύκλο της πολιτικής βίας στην Ελλάδα, του οποίου τα ειδικά χαρακτηριστικά το διάστημα '15-'19 αποτελούν ένα οριοθετημένο υποσύνολο. Η ενδημική τρομοκρατική δραστηριότητα και οι ποικίλες μορφές ελεγχόμενες βίας στο γενικά ειρηνικό περιβάλλον της μακράς Μεταπολίτευσης – μια κοινωνία με αυξημένο αίσθημα ασφάλειας σε όλους τους τομείς – είχαν δώσει τη θέση τους σε μαζικότερες μορφές και σε αυξημένη ένταση της βίας (Παναγιωτόπουλος, 2015). Η φάση του αμήханου εξτρεμισμού της περιόδου '15-'19, για να γίνει κατανοητή στις ειδικές της ποιότητες, πρέπει να συγκριθεί με τις προηγούμενες περιόδους και τα υποσύνολά τους.

Σε μια προσπάθεια κατηγοριοποίησης και σύγκρισης της πολιτικής βίας στη συνολική περίοδο της Γ' Ελληνικής Δημοκρατίας μπορούν να διακριθούν τέσσερις φάσεις, οι οποίες είναι ασύμμετρες χρονικά και έχουν τέσσερα σημαντικά πολιτικο-κοινωνικά γεγονότα ως ιδρυτικές στιγμές και πυξίδες του φαντασιακού: α. Η Μετά-δικτατορική Περίοδος: (η περίοδος της Μεταπολίτευσης) ακροαριστερός εξτρεμισμός και τρομοκρατία/ ακροδεξιά βία (στην πρώτη περίοδο τρομοκρατία και από τη δεκαετία του '80 εξτρεμισμός χαμηλής σχετικά έντασης), β. Δεκεμβριανή Περίοδος (μετά τα γεγονότα του Δεκέμβρη του 2008): ακροαριστερός/αναρχικός εξτρεμισμός, ακροαριστερή/αναρχική τρομοκρατία, ακροδεξιός εξτρεμισμός, γ. Μνημονιακή Περίοδος (περίοδος δημοσιονομικής προσαρμογής της χώρας και αύξησης των μεταναστευτικών ροών): ακροαριστερός/αναρχικός βίαιος ακτιβισμός και εξτρεμισμός, ακροαριστερή/αναρχική τρομοκρατία, ακροδεξιός εξτρεμισμός και ακτιβισμός (Karatrantos, 2018), δ. Περίοδος της Ριζοσπαστικής Διακυβέρνησης (μετά τη νίκη του ΣΥΡΙΖΑ στις εκλογές του 2015 και τον σχηματισμό κυβέρνησης με τους ΑΝΕΛ): ακροαριστερός/αναρχικός βίαιος ακτιβισμός και εξτρεμισμός, ακροαριστερή/αναρχική τρομοκρατία, ακροδεξιός εξτρεμισμός, οικολογικός βίαιος ακτιβισμός, εξτρεμισμός και τρομοκρατία.

Καθεμία από τις τέσσερις αυτές φάσεις χαρακτηρίστηκε από γεγονότα-καταλύτες, που δημιούργησαν τις συνθήκες και τους απαραίτητους συνειρμούς για το πολιτικό φαντασιακό ώστε να αναπτυχθεί η πολιτική βία ως ένα

ολοκληρωμένο φαινόμενο και που θα αγγίζει συνήθως και τα δυο άκρα του πολιτικού φάσματος: α. Η Μεταπολίτευση και οι «δικές της Χούντας»,³⁷ β. η δολοφονία του Αλέξανδρου Γρηγορόπουλου τον Δεκέμβριο του 2008, οι εξεγερσιακές βίαιες διαδηλώσεις που ακολούθησαν τις επόμενες βδομάδες, γ. Η ένταξη της χώρας στην περίοδο της δημοσιονομικής προσαρμογής, η αύξηση των μεταναστευτικών ροών, η πώλωση στην περιοχή του Αγίου Παντελεήμονα μεταξύ μεταναστών και κατοίκων, οι μαζικές διαδηλώσεις των «Αγανακτισμένων», η δολοφονία του Μανώλη Καντάρη, η δολοφονία του ράπερ Παύλου Φύσσα (Kilah P) και η δολοφονία των μελών της Χρυσής Αυγής Λάμπρου Φουντούλη και Μανώλη Καπελώνη, δ. Η εκλογική νίκη και η διακυβέρνηση της χώρας από δύο ριζοσπαστικά και λαϊκιστικά κόμματα (της αριστεράς και της δεξιάς), που είχαν βασικό ρόλο στο αντιμνημονιακό μέτωπο (Mudde, 2015· Mudde και Kaltwasser, 2017) το δημοψήφισμα του 2015, η ανατροπή της αντιμνημονιακής επαγγελίας, η δολοφονία του Κωνσταντίνου Κατσίφα και η Συμφωνία των Πρεσπών.³⁸

Τα πολιτικά και κοινωνικά γεγονότα που αναφέρθηκαν παραπάνω, συνδέθηκαν και με τις ιδεολογικές προσεγγίσεις της βίας. Οι βίαιες ομάδες την περίοδο που καλύπτει το συγκεκριμένο κεφάλαιο χρησιμοποίησαν την ιδεολογία τους για να αιτιολογήσουν τις επιθέσεις τους και προσπάθησαν να τις ενσωματώσουν σε μια λογική επιβαλλόμενων και βίαιων κοινωνικών

37 Μια μερίδα ανθρώπων που ήταν ενταγμένη στον αντιδικτατορικό αγώνα υποστήριζε πως η Χούντα δεν τελείωσε με τη Μεταπολίτευση, αλλά αντίθετα χαρακτήριζαν τη μετάβαση της δημοκρατίας ως «αλλαγή φρουράς». Στην προσπάθεια να αιτιολογήσουν αυτή τους την αντίδραση χρησιμοποίησαν τις λεγόμενες «Δικές της Χούντας», υποστηρίζοντας πως δεν υπήρξε επί της ουσίας απονομή δικαιοσύνης, στο πλαίσιο μιας προσπάθειας συγκάλυψης των ενόχων. Αυτή η ιδεολογική κατασκευή οδήγησε αρκετούς από αυτούς στις τρομοκρατικές οργανώσεις της περιόδου της Μεταπολίτευσης, για αυτό και στους στόχους των επιθέσεων υπήρχαν και πρόσωπα που σχετιζόνταν έμμεσα (αμερικανικοί στόχοι) ή άμεσα (βασανιστές) με τη Χούντα. Χαρακτηριστικά είναι τα αποσπάσματα από τις προκηρύξεις τη 17 Νοέμβρη για τις δολοφονίες των Γουέλς και Μάλλιου στα Α. Παπαχελάς και Τ. Τέλλογλου (2003), και 17 ΝΟΕΜΒΡΗ οι προκηρύξεις 1975-2002 (2002).

Ακόμη πιο χαρακτηριστική είναι η προκήρυξη της Ομάδας Προλεταριακής Αριστεράς: η «Προλεταριακή Αριστερά» εκδίδει προκήρυξη συμπαράστασης στη 17N που αναφέρει: «Μέσα σ' αυτές τις συνθήκες, η οργάνωση 17 Νοέμβρη έδρασε σαν εντολοδόχος του λαού. Το πιστόλι που εκτέλεσε τον Μάλλιο το κρατούσαν οι εκατοντάδες νεκροί της δικτατορίας, οι δεκάδες χιλιάδες βασανισμένοι, ένας ολόκληρος λαός. Γι' αυτό και σύσσωμη ήταν η αντίδραση του λαού: "Ν' αγιάσουν τα χέρια τους"». Βλ. <https://bit.ly/33Z8tLd> (τελευταία πρόσβαση, 3/11/2019).

38 Δ. Χαλκιοπούλου και Σ. Βασιλοπούλου, 2015· Β. Γεωργιάδου, 2019· R. Melzer και S. Serafin (επιμ.), 2014· Ν. Δεμερτζής και Ν. Γεωργαράκης (επιμ.), 2015· Γ. Κασιμέρης, 2015· Μ. Μαραγκουδάκης και Π. Πασχαλίδης, 2019· Ν. Σεβαστάκης και Γ. Σταυρακάκης, 2012· Ε. Κουναλάκη, Π. Μανδραβέλης, Μ. Μητσός, Τ. Μοσχολιού, Τ. Παππάς, 2012· Γ. Κασιμέρης, 2002.

μετασχηματισμών. Ειδικότερα, η ιδεολογία συνδυάζεται με την πολιτική και κοινωνική αιτιολόγηση από κάθε ομάδα ως ακολούθως:

Ακροαριστερός και αναρχικός βίαιος ακτιβισμός, εξτρεμισμός και τρομοκρατία: επανάσταση και πόλεμος κατά του κράτους, βίαιη αντίδραση στην κρατική βία και καταστολή, υπεράσπιση των μεταναστών και αντίδραση στον ακροδεξιό εξτρεμισμό, στοχοποίηση του ευρύτερου κρατικού πληθυσμού (τράπεζες, δικαστικοί, εισαγγελείς, αστυνομικοί), ταξική εχθροπάθεια (γιατροί, δικηγόροι, συμβολαιογράφοι και εμπορικές επιχειρήσεις), στοχοποίηση των «συστημικών» ΜΜΕ και τέλος αντίδραση και επιθέσεις κατά της Ε.Ε., των διεθνών οργανισμών και Γερμανών πολιτικών, στο πλαίσιο της εξωτερικής διάστασης του Αντιμνημονιακού μετώπου. Αξίζει να τονιστεί πως από την ιδεολογική αιτιολόγηση της δράσης απουσιάζουν οι συστηματικές αναφορές στην Κυβέρνηση, ενώ αντίθετα, κυρίως από τις αναρχικές ομάδες, υπάρχει μια έντονη κινητοποίηση στο πλαίσιο του διεθνούς αναρχικού κινήματος.

Ακροδεξιός εξτρεμισμός: προάσπιση της καθαρότητας του έθνους και εχθρότητα για τους μετανάστες, ισλαμοφοβία, αντίδραση στον ακροαριστερό εξτρεμισμό και στον κίνδυνο του κομμουνισμού και του σοσιαλισμού, αντίδραση στα μέτρα λιτότητας που «επιβάλλει η ΕΕ» (χαρακτηριστική περίπτωση το ΟΧΙ στο δημοψήφισμα), ακραίος εθνικισμός έναντι της ανάμειξης της Γερμανίας και της ΕΕ στην εσωτερική πολιτική της χώρας, αντιαμερικανισμός και αντισημιτισμός, προάσπιση του έθνους και αλυτρωτικές αναφορές.

Οικολογικός βίαιος ακτιβισμός, εξτρεμισμός και τρομοκρατία: μηδενιστική ιδεολογία με έμφαση στην ακραία στρέβλωση της οικολογίας, ο ανθρώπινος πολιτισμός και η τεχνολογία είναι εχθροί της φύσης και οδηγούν στην καταστροφή της γης. Υιοθέτηση μιας νιχιλιστικής προσέγγισης για την καταστροφή του ανθρώπινου πολιτισμού και την ανάγκη αντίδρασης στην παρούσα κοινωνική δομή και την τεχνολογική ανάπτυξη.

5. Ακροαριστερή και ακροδεξιά βία 2015-2019:

Βασικά χαρακτηριστικά

Το 2015 και η πολιτική αλλαγή που αυτό σηματοδότησε με τη συγκρότηση της κυβέρνησης συνεργασίας ΣΥΡΙΖΑ και ΑΝΕΛ οδήγησε στη μείωση της κινηματικής βίας, καθώς οι μεγάλες διαδηλώσεις και συγκεντρώσεις έχουν περιοριστεί σημαντικά και μαζί με αυτές υποχώρησε και η κινηματική βία στο σύνολό της. Άξιο αναφοράς είναι και το γεγονός πως στην υπό εξέταση περίοδο μπορούν να αναδειχθούν μόνο τρία γεγονότα-καταλύτες, που ενίσχυσαν τη ριζοσπαστικοποίηση: α) το δημοψήφισμα του 2015,

β) η Συμφωνία των Πρεσπών και γ) η δολοφονία του βορειοηπειρώτη ακτιβιστή Κωνσταντίνου Κατσίφα από Αλβανούς αστυνομικούς.

Ωστόσο, η πολιτική βία γενικότερα την περίοδο 2015-2019 δεν μπορούμε να πούμε πως έχει τερματιστεί. Ενδημεί και πάλι όπως κατά τη μακρά μεταπολιτευτική περίοδο αλλά έχει σαφώς διαφορετικά χαρακτηριστικά από την αντίστοιχη της περιόδου 2008- 2014. Όπως χαρακτηριστικά σημειώνουν οι Γεωργιάδου και Ρόρη που ερευνούν σε βάθος το φαινόμενο, από το 2014 παρατηρείται μια γραμμική αύξηση της βίας χαμηλής έντασης και από τις δύο πλευρές του πολιτικού φάσματος, με το 2018 να αναδεικνύεται ως η χρονιά με τις περισσότερες βίαιες ενέργειες και επιθέσεις (Georgiadiou και Rogi, 2019). Σε αυτή την αυξημένη βία χαμηλής έντασης θα πρέπει να προστεθούν και τρομοκρατικές και εξτρεμιστικές επιθέσεις υψηλής έντασης που δεν εξέλειπαν.

Οι οργανώσεις που δραστηριοποιούνται την περίοδο που εξετάζεται στην ακροαριστερή **αναρχική σκηνή** καλύπτουν το ευρύ φάσμα του βιαίου ακτιβισμού έως και την τρομοκρατία.³⁹ Η ιδεολογία τους είναι αναρχική και ακροαριστερή, με έντονα στοιχεία στοχοποίησης και εχθροπάθειας για το κράτος και τις ελίτ. Είναι χαρακτηριστικό πως οι περισσότερες από αυτές εκφράζουν νιχιλιστικές αντιλήψεις και προωθούν την ανατροπή του συστήματος. Η στοχοθεσία των επιθέσεων των ακροαριστερών και αναρχικών οργανώσεων είναι ιδιαιτέρως ευρεία. Στους στόχους τους περιλαμβάνονται, μεταξύ των άλλων, κυβερνητικά κτίρια, τράπεζες, δικαστικοί και εισαγγελέεις, πρεσβείες ξένων χωρών, αστυνομικοί, γραφεία διεθνών οργανισμών, πολιτικοί ξένων χωρών, τηλεοπτικοί σταθμοί, εκκλησίες, γιατροί, δικηγόροι, συμβολαιογράφοι και εμπορικές επιχειρήσεις. Από πλευράς μέσων είναι απαραίτητη η κατηγοριοποίηση σύμφωνα με τον τύπο των επιθέσεων. Στις τρομοκρατικές και εξτρεμιστικές επιθέσεις χρησιμοποιήθηκαν εκρηκτικοί και εμπρηστικοί μηχανισμοί, πυροβόλα όπλα και πιστόλια, στρατιωτικός εξοπλισμός και χειροβομβίδες. Οι ακτιβιστικές και βίαιες ακτιβιστικές επιθέσεις είχαν τη μορφή επιδρομών, επιθέσεων για πρόκληση φθορών με τη χρήση βογιιάς, πετρών, σφυριών και άλλων αντικειμένων, εξυβρίσεις, χειροδικίες κ.ά. Ειδική αναφορά πρέπει να γίνει στις βίαιες διαδηλώσεις και συμπλοκές με την Αστυνομία ή με ακροδεξιές ομάδες (π.χ. το «No Border Camp» το 2016 στη Θεσσαλονίκη, στο οποίο συμμετείχαν αναρχικοί εξτρεμιστές και ακτιβιστές από όλη την Ευρώπη, επεισόδια στις πορείες για τον

39 Συνομοσία Πυρήνων της Φωτιάς, Ομάδα Λαϊκών Αγωνιστών, Ρουβίκωνας, Μηδενική Ανοχή, Οργάνωση Επαναστατικής Αυτοάμυνας, Κύκλος Ασύμμετρου Μητροπολιτικού Πολέμου, Ένοπλες Επαναστατικές Δυνάμεις, Οργάνωση Πολιτοφυλακής Λαϊκή Δικαιοσύνη.

Παύλο Φύσσα κ.ά.). Τέλος, πρέπει να σημειωθεί πως οι ακροαριστερές και αναρχικές οργανώσεις διατηρούν διασυνδέσεις και συνεργάζονται με ποινικούς εγκληματίες, ακόμη και εντός των σωφρονιστικών καταστημάτων.⁴⁰ Η δράση των αναρχικών και ακροαριστερών οργανώσεων στην περίοδο που καλύπτει το συγκεκριμένο κεφάλαιο ξεκίνησε το 2015 με τη δολοφονία του αρχιφύλακα του Καταστήματος Κράτησης Κορυδαλλού από την πρωτοεμφανιζόμενη ομάδα «Οργάνωση Πολιτοφυλακής Λαϊκή Δικαιοσύνη». Στην πορεία όμως των τεσσάρων ετών η τρομοκρατική δραστηριότητα εμφάνισε μειούμενες τάσεις (παγιδευμένες επιστολές σε Διεθνές Νομισματικό Ταμείο και σε Βόλφκανγκ Σόιμπλε από τη «Συνομοσία Πυρήνων της Φωτιάς», βομβιστική επίθεση στον ενημερωτικό σταθμό ΣΚΑΪ και επίθεση με παγιδευμένη επιστολή στον πρώην Πρωθυπουργό Λουκά Παπαδήμο κ.ά.).⁴¹

Αντίθετα, στο πλαίσιο της συλλογιστικής και του κεφαλαίου που αναδεικνύει τον αμύχανο εξτρεμισμό και τη βία χαμηλής έντασης που καλύπτει το φάσμα από τον βίαιο ακτιβισμό ως τον εξτρεμισμό, παρατηρήθηκε σημαντική αύξηση των επιθέσεων. Χαρακτηριστική είναι η σχετική καταγραφή που κάνουν οι Γεωργιάδου και Ρόρη, οι οποίες υπολογίζουν τις επιθέσεις χαμηλής έντασης την περίοδο εξέτασης σε 752 (Georgiadou και Rori, 2019).

Αξίζει, τέλος, να σημειωθεί η ανάπτυξη μιας καινοφανούς μορφής οργάνωσης που ξεκίνησε τη δράση της πριν το 2015 αλλά αναπτύχθηκε συστηματικά την περίοδο που εξετάζουμε. Πρόκειται για την αναρχική συλλογικότητα Ρουβίκωνας (Ρετζέπη, 2018). Πέρα από την πυκνότητα και την ποικιλία των δράσεων της οργάνωσης αυτής αξίζει να σημειωθούν τρία πράγματα. Έντεχνα επιλέγει τη χρήση βίας ώστε να προσπαθεί να διατηρείται στο πεδίο του ακτιβισμού και όχι της πολιτικής βίας, παρότι οι ηγεσίες της ρητά συνδέονται με ιστορικά στελέχη της ελληνικής τρομοκρατίας.⁴² Στρατολο-

40 Χαρακτηριστικές περιπτώσεις αποτελούν η συνεργασία για την προετοιμασία απόδρασης μελών της Οργάνωσης Συνομοσία των Πυρήνων της Φωτιάς και του ποινικού εγκληματία Παναγιώτη Βλαστού, αλλά και το χαρακτηριζόμενο ως «Επαναστατικό Ταμείο», για λογαριασμό του οποίου ποινικοί κατέβαλαν χρήματα στον λογαριασμό του Κωνσταντίνου Γιατζόγλου, ο οποίος κατηγορείται για την τρομοκρατική επίθεση στον πρώην Πρωθυπουργό, Λουκά Παπαδήμο.

<https://www.cnn.gr/news/ellada/story/129145/magazi-ston-korydallo-eixan-anoixei-tromokrates-kai-poinikoi>

<https://www.tovima.gr/2011/12/13/society/m-othwnas-i-sxesi-tromokratwn-kai-poinikwn-kratoymenwn-apodeixthike/>

<https://www.protothema.gr/politics/article/443362/kikilias-enishuodai-oi-endeixeis-sunergasias-tromokraton-kai-poinikon-eglimation/>

41 Η EUROPOL αναφέρεται σε 22 τρομοκρατικές επιθέσεις στην Ελλάδα την περίοδο 2015- 2018.

42 Είναι χαρακτηριστική η κινητοποίηση στελεχών του Ρουβίκωνα στο ζήτημα των

γεί μέλη καθ' όλη τη διάρκεια της περιόδου και αποκτά μαζικό ακροατήριο καθώς λειτουργεί ενεργά σε πανεπιστημιακούς χώρους και στο διαδίκτυο. Υιοθετεί δε σειρά κοινών τόπων του αντι-μνημονιακού αγώνα, συνεχίζει με άλλα λόγια μια σειρά ριζοσπαστικών και αντισυστημικών θέσεων και στοχεύσεων που ξεφεύγουν από την νεανική, αναρχική και εξεγερσιακή λογική για να οργανώσουν ένα νέο πολιτικό πλαίσιο.

Η **ακροδεξιά-εθνικιστική σκηνή** χαρακτηρίζεται από ένα μεγάλο κατακερματισμό οργανώσεων αλλά και δρώντων, που στις περισσότερες περιπτώσεις δεν εντάσσονται σε κάποια οργάνωση με τη στενή έννοια. Οι ακροδεξιές και εθνικιστικές οργανώσεις χαρακτηρίζονται ως βίαιες ακτιβιστικές και εξτρεμιστικές.⁴³ Η ιδεολογία τους είναι ακροδεξιά, νεοναζιστική και εθνικιστική. Πιστεύουν στην ανωτερότητα της φυλής και του έθνους, είναι φορείς αλυτρωτισμού και στοχοποιούν μετανάστες, πιστούς άλλων θρησκειών (κυρίως Εβραίους και Μουσουλμάνους), αλλά και ακροαριστερές και αναρχικές ομάδες. Ειδική αναφορά πρέπει να γίνει στη στρατολόγηση που κάνουν σε γυμναστήρια, χώρους πολεμικών τεχνών και σε μουσικές σκηνές. Επίσης, οι ακροδεξιές εξτρεμιστικές οργανώσεις έχουν στενές σχέσεις με συλλόγους οπαδών αθλητικών ομάδων και κυρίως του ποδοσφαίρου (χαρακτηριστική περίπτωση αποτελεί η επίθεση χούλιγκαν που ήταν συνδεδεμένοι με την ομάδα του ΠΑΟΚ σε Πακιστανούς μουσουλμάνους που γιόρταζαν δημόσια τη γέννηση του Προφήτη Μωάμεθ). Στο πλαίσιο των μεγάλων διαδηλώσεων ως αντίδραση στη Συμφωνία των Πρεσπών, διάφορες ακροδεξιές οργανώσεις νέων όπως η «Γαλάζια Στρατιά», που ήταν συνδεδεμένη με τη Χρυσή Αυγή, προσπάθησαν να εργαλειοποιήσουν τις αντιδράσεις των μαθητών για να στρατολογήσουν νέα μέλη. Οι επιθέσεις τους έχουν διάφορες μορφές. Μεταξύ των άλλων έχουν καταγραφεί ένοπλες και βίαιες επιθέσεις, ξυλοδαρμοί και βασανιστήρια, πογκρόμ, χρήση εμπρηστικών και εκρηκτικών μηχανισμών, βίαιες διαδηλώσεις και συμπλοκές με ακροαριστερές και αναρχικές οργανώσεις και βανδαλισμοί και βεβηλώσεις ιερών χώρων εβραίων και μουσουλμάνων.

Η στοχοθεσία των επιθέσεων είναι περισσότερο περιοριστική συγκριτικά με αυτή των ακροαριστερών-αναρχικών οργανώσεων και περιλαμβάνει μετανάστες, εργαζόμενους σε ΜΚΟ, λατρευτικούς χώρους άλλων θρη-

αδειών του φυλακισμένου τρομοκράτη Δημήτρη Κουφοντίνα. Τα στελέχη της Οργάνωσης πραγματοποιούσαν φυσικές και διαδικτυακές κινητοποιήσεις για την υποστήριξη του αιτήματος των αδειών και παράλληλα συμμετείχαν σε υποδοχή αλλά και συνοδεία του τρομοκράτη, όταν είχε λάβει τις σχετικές άδειες.

43 Combat 18 Hellas, Ανένταχτοι Μαιάνδριοι Εθνικιστές, Κρυπτεία, Μαύρος Κρίνος, Ιερός Λόχος 2012, ΜΑΒΗ.

σκειών, πολιτιστικά κέντρα και συλλόγους μεταναστών, ακροαριστερές και αναρχικές ομάδες και στέκια. Λόγω του κατακερματισμού των δρώντων και τη δραστηριοποίηση πολλών ανθρώπων εκτός του στενού πλαισίου μιας οργάνωσης, η πιο ενεργή ακροδεξιά οργάνωση είναι η Combat 18 Hellas, η οποία μόνη της ή σε συνεργασία με άλλες ομάδες πραγματοποίησε περισσότερες από τριάντα επιθέσεις με τη χρήση αυτοσχέδιων εμπρηστικών και εκρηκτικών μηχανισμών, κυρίως εναντίον στεκιών αναρχικών και ακροαριστερών οργανώσεων. Το 2018 η Ελληνική Αστυνομία προχώρησε στη σύλληψη υπόπτων ως μελών της οργάνωσης. Οι κινητοποιήσεις ως αντίδραση στη Συμφωνία των Πρεσπών και η δολοφονία του Κωνσταντίνου Κατσιφά δημιούργησαν μια νέα δυναμική και ριζοσπαστικοποίηση στον χώρο αυτό, με την ιδεολογική στροφή αυτή τη φορά να είναι εθνικιστική. Από πλευράς επιθέσεων χαμηλής έντασης βίας οι Γεωργιάδου και Ρόρη υπολογίζουν πως την περίοδο αναφοράς πραγματοποιήθηκαν 245 περιστατικά, με το 2018 να σημειώνεται ο υψηλότερος αριθμός ιστορικά με 104 επιθέσεις (Georgiadou and Rori, 2019). Η **βίαιη οικολογική σκηνή** είναι η τελευταία που έχει αναπτυχθεί στην Ελλάδα. Δεν ακολουθεί τη φύση των άλλων εξτρεμιστικών οργανώσεων, καθώς τα μέλη της έχουν χαλαρή σχέση με τις ομάδες και λιγότερο με τις οργανώσεις.⁴⁴ Πρέπει να τονιστεί πως η βίαιη οικολογική σκηνή στην Ελλάδα⁴⁵ έχει στενούς δεσμούς με την αντίστοιχη αναρχική αλλά και με το παγκόσμιο βίαιο εξτρεμιστικό κίνημα, το οποίο είναι επίσης αλληλοσυμπληρούμενο με το αναρχικό. Πρόκειται για ομάδες με βίαιη ακτιβιστική, εξτρεμιστική και στην περίπτωση της «Εικονοκλαστικής Σέχτας»,⁴⁶ τρομοκρατική δραστηριότητα. Η ιδεολογία τους είναι μηδενιστική, με έμφαση στην ακραία στρέβλωση της οικολογίας. Για τους ανθρώπους αυτούς ο ανθρώπινος πολιτισμός και η τεχνολογία είναι εχθροί της φύσης και οδηγούν στην καταστροφή της γης. Σε αυτό το πλαίσιο υιοθετούν μια νιχιλιστική προσέγγιση για την καταστροφή του ανθρώπινου πολιτισμού,

44 Μέτωπο Απελευθέρωσης Γης, Μαυροπράσινοι Εμπρηστές, Ατομικιστές που τείνουν στο Άγριο- Αθήνα- Εικονοκλαστική Σέχτα, Ομάδες Αντισπισιστών (Μαυροπράσινα Παγούρια, Πασχαλίνα Σφυριά).

45 Π. Μανδραβέλης, ό.π. <https://www.kathimerini.gr/721749/opinion/epikairothta/arxeio-monimes-sthles/oi-e3tremistes-me-ta-prasina>

Για την περιβαλλοντική ριζοσπαστικοποίηση και τον εξτρεμισμό βλέπε, μεταξύ άλλων, M. Mares, 2008, σελ. 91-107 και E. Posluszna, 2015.

46 Η Εικονοκλαστική Σέχτα, η οργάνωση που ανέλαβε την ευθύνη για τη βομβιστική επίθεση στην εκκλησία του Αγίου Διονυσίου, είναι ενταγμένη στο παγκόσμιο οικο-αναρχικό εξτρεμιστικό κίνημα και ειδικότερα στην οργάνωση δίκτυο ITS- Ατομικιστές που τείνουν στο Άγριο.

που τους οδηγεί στην υποστήριξη της τυφλής βίας.⁴⁷ Έχουν μια ευρεία δεξαμενή στρατολόγησης και σχέσεις με ομάδες που εκτείνονται από τον βίαιο ακτιβισμό κατά των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας έως τις σημαντικότερες αναρχικές οργανώσεις, όπως η «Συνομοσία των Πυρήνων της Φωτιάς», η οποία και συμμετείχε και στο σχέδιο «Πράσινη Νέμεσις».⁴⁸ Οι στόχοι των επιθέσεων είναι κρεοπωλεία, αλυσίδες προϊόντων και εκκλησίες, ενώ τα μέσα που έχουν χρησιμοποιηθεί είναι η μόλυνση προϊόντων, οι φθορές με πέτρες, σφυριά και άλλα αντικείμενα και οι εκρηκτικοί-εμπρηστικοί μηχανισμοί. Πρόκειται για μια βία κατά κανόνα χαμηλής έντασης, σίγουρα δε χαμηλής ορατότητας μιας και δεν έχει καταγραφεί με ενάργεια στη δημόσια σφαίρα. Ο βίαιος οικολογικός ακτιβισμός και η ριζοσπαστικοποίησή του μπορεί να βρίσκεται σε μια ακροαριστερή συνάφεια στην Ελλάδα σήμερα, εντούτοις εμπνέεται από ένα διεθνές πλαίσιο που για πρώτη φορά με τόσο συστηματικό τρόπο οριοθετεί τους κυρίαρχους τρόπους ζωής ως πεδία εχθρότητας και τους εκφραστές τους ως στόχους (η στοχοποίηση των κρεοπωλείων δεν είναι κάποια ελληνική επινόηση, τουναντίον).⁴⁹

6. Αμήχανη βία και άπελπις εξτρεμισμός: συμπερασματικές παρατηρήσεις

Το 2015, η κυβερνητική αλλαγή οδήγησε και σε υποχώρηση της μαζικής κοινωνικής κινητοποίησης. με εξαίρεση δύο περιπτώσεις, το δημοψήφισμα του 2015 – όπου δεν σημειώθηκαν αξια λόγου περιστατικά βίας παρότι έγιναν

47 «...Είμαστε χαρούμενοι όταν η φύση παίρνει αδιάστακτη εκδίκηση χτυπώντας τις πόλεις και τους ανυπεράσπιστους πολίτες με σεισμούς, εκρήξεις ηφαιστείων, καταγίδες, πλημμύρες, φωτιές και άλλες καταστροφές ως υπενθύμιση του πόσο ασήμαντα είναι τα ανθρώπινα επιτεύγματα. Είμαστε χαρούμενοι όταν λειτουργούν με επιτυχία οι μηχανισμοί μας στη μέση της αηδιαστικής σας πόλης τρομοκρατώντας τους πολίτες, όταν βλέπουμε τις επιτυχίες μας σε άλλα μέρη του κόσμου όπου εξαπλώνεται ο ιός της ατομικής εξτρεμιστικής θεωρίας και πράξης. Είμαστε χαρούμενοι για το μονοπάτι που αφήνουμε πίσω μας από θύματα και καταστροφές...» <https://www.protothema.gr/greece/article/856763/analipsi-euthunis-gia-ton-ekriktiko-mihanismo-ston-agio-dionusio-sto-kolonaki/>

48 Πρόκειται για Σχέδιο δηλητηριασμού γνωστών τροφίμων και προϊόντων, το οποίο υποστήριξαν διάφορες αναρχικές και ακραίες οικολογικές οργανώσεις με σκοπό, όπως υποστήριξαν, όχι να δηλητηριάσουν τους πολίτες, αλλά να τους εξαναγκάσουν να μην αγοράζουν τα συγκεκριμένα προϊόντα. Το Σχέδιο αναφέρθηκε για πρώτη φορά το 2013 αλλά είχε διάφορες φάσεις με την τελευταία να αναφέρεται το 2018.

49 Είναι χαρακτηριστικό πως το Υπουργείο Εσωτερικής Ασφάλειας των ΗΠΑ το 2020 κατηγοριοποίησε ως εξτρεμιστικές τις ακτιβιστικές οικολογικές ομάδες που στοχοποιούν εταιρείες πετρελαίου. <https://www.theguardian.com/environment/2020/jan/13/us-listed-climate-activist-group-extremists>

μαζικές και ενίοτε ταυτόχρονες συγκεντρώσεις μεγάλου πλήθους⁵⁰ και τη Συμφωνία των Πρεσπών το 2018. Εκτός από βίαιες εκδηλώσεις στο πλαίσιο των συλλαλητηρίων κατά της Συμφωνίας των Πρεσπών, υπήρξε βία και στο πλαίσιο εορτασμών και ημερών μνήμης (17^η Νοεμβρίου, 6^η Δεκεμβρίου κ.α.), η οποία όμως προσλαμβάνει τα χαρακτηριστικά βίαιης τελετουργίας. Η δεύτερη υποπερίοδος (2015-2019) του δεύτερου κύκλου της πολιτικής βίας στην Ελλάδα έχει διαφορετικά ποσοτικά και ποιοτικά χαρακτηριστικά από την πρώτη. Η εξτρεμιστική και τρομοκρατική βία υψηλής έντασης εξακολουθεί να υφίσταται (με δολοφονία από πρωτοεμφανιζόμενη τρομοκρατική ομάδα ξεκίνησε άλλωστε αυτή η φάση),⁵¹ χωρίς ωστόσο να έχει την κλιμάκωση ή τα θύματα της προηγούμενης ή και προηγούμενων εποχών. Δεν συμβαίνει, όμως, το ίδιο με τη βία χαμηλής έντασης, η οποία γνωρίζει σημαντική και σταθερή ανάπτυξη καθ' όλη την περίοδο, με το 2018 να αναδεικνύεται ως η χρονιά με τις περισσότερες επιθέσεις χαμηλής έντασης.

Στο κεφάλαιο αυτό «δείξαμε» έτσι ένα σκαρίφημα της πολιτικής βίας για την περίοδο 2015-2019, το οποίο παρουσιάσαμε συγκριτικά με τις αντίστοιχες φάσεις που ερευνήσαμε με βάση μια περιοδολόγηση ολόκληρης της μεταπολιτευτικής περιόδου. Η ανάλυση έδωσε έμφαση στην ιδεολογική προέλευση και στην πολιτική και κοινωνική αιτιολόγηση της βίας και όχι μόνο στην εμπλοκή ενός ανθρώπου ή μίας ομάδας σε αυτή. Με αυτό τον τρόπο αναδείχθηκαν οι συνδέσεις της βίας με το υπόβαθρο της πώλωσης στην κοινωνία, αλλά και οι διάφοροι μηχανισμοί που μπορούν να οδηγήσουν έναν άνθρωπο στην ένταξή του σε μια βίαιη ομάδα. Η διαδικασία της ριζοσπαστικοποίησης προσφέρει την επιστημονική δυνατότητα να σκιαγραφηθεί η πολιτική ιδεολογία όλων των δρώντων, καθώς λειτουργεί ως ένα μονοπάτι με διαφορετικές βίαιες στάσεις, αλλά με μια κοινή εκκίνηση για όλες τις ιδεολογίες, την αίσθηση του παραπόνου και την αποκοπή από την κοινωνία. Είναι και το σημείο όπου συμπυκνώνονται και διακυβεύματα της υποκειμενικότητας, ζητήματα απώλειας της δυνατότητας νοηματοδότησης του συλλογικού μέλλοντος και της προσωπικής ύπαρξης. Καταλήγοντας μπορούμε να πούμε πως η πολιτική βία της περιόδου 2015-2019 πηγάζει από τρεις βίαιες σκηνές: α) ακροαριστερή-αναρχική, β) ακροδεξιά-εθνικιστική και γ) βίαιη οικολογική. Και στις τρεις σκηνές, κυρίως όμως στην ακροαριστερή - αναρχική, παρατηρείται μια μεγάλη

50 Εξάιρεση αποτελούν περιστατικά βίαιης επίθεσης ακροαριστερών ομάδων σε συλλαλητήρια του «Μένουμε Ευρώπη» στις 22.06.2015.

51 Οργάνωση Πολιτοφυλακής Λαϊκή Δικαιοσύνη.

διασπορά οργανώσεων, ξεκινώντας από βίαιες ακτιβιστικές, όπως ο Ρουβίκωνας και καταλήγοντας στη Συνομοσία Πυρήνων την Φωτιάς και την Ομάδα Λαϊκών Αγωνιστών. Στην ακροδεξιά- εθνικιστική σκηνή ο κατακερματισμός είναι μεγαλύτερος, καθώς αρκετοί ριζοσπαστικοποιημένοι δεν εντάσσονται σε μια οργάνωση με τη στενή έννοια. Σε αυτό το πλαίσιο η πιο ενεργή ομάδα ήταν η Combat 18 Hellas. Τα συλλαλητήρια ενάντια στη Συμφωνία των Πρεσπών και η δολοφονία Κατσίφα οδήγησαν σε μια νέα κοινωνική κινητοποίηση και ριζοσπαστικοποίηση σε αυτή τη σκηνή, με εθνικιστική όμως κατεύθυνση.

Στη βίαιη οικολογική σκηνή οι δεσμοί είναι ακόμη χαλαρότεροι αλλά υπαρκτοί. Οι οργανώσεις και οι ομάδες που εντάσσονται σε αυτή τη σκηνή διατηρούν σχέσεις από κινήματα εναντίον των εναλλακτικών μορφών ενέργειας έως και σημαντικές αναρχικές οργανώσεις, όπως η Συνομοσία των Πυρήνων της Φωτιάς. Από πλευράς στοχοθεσίας παρατηρούμε μια ευρεία γκάμα στοχοποίησης υλικών στόχων αλλά και ανθρώπων, καθώς και τη χρήση πολλών και διαφορετικών μέσων ανάλογα με το είδος και την ένταση της επίθεσης. Εν κατακλείδι, η περίοδος 2015-2019 διακρίνεται από την ύφεση της μεγάλης βίας, εκείνης των μεσοαστικών μαζών, και τον λαϊκό αντισυστημισμό και την, ταυτόχρονα, μηχανική σχεδόν, οριοθέτηση της βίας σε πολλαπλά οργανωτικά σχήματα στο αριστερό άκρο του πολιτικού φάσματος. Τα τελευταία, χωρίς να αφίστανται της τρομοκρατικής ενίοτε δράσης ή οριακών μορφών πολιτικής κινητοποίησης υιοθετούν τη φόρμα της βίας χαμηλής έντασης, η οποία θα αναπτυχθεί όσο ποτέ άλλοτε την μεταπολιτευτική περίοδο. Για το ακροαριστερό πεδίο η βία δείχνει σε μεγάλο βαθμό αμηχανη, μιας και βρίσκεται για πρώτη φορά να δρα σε συνθήκες ηγεμονίας και πολιτικής κυριαρχίας του αντισυστημικού ριζοσπαστισμού που αποτελεί και τη γενική της ταυτότητα. Η αντικατασταλτική και αντιαυταρχική τοποθέτηση της κυβέρνησης από τη μια αλλά και η βίαιη απομάγευση του αντιμνημονιακού και, ενίοτε, επαναστατικού οράματος μετά το πρώτο εξάμηνο του 2015 εξηγεί και τη «στενότητα» αυτής της βίας. Μπορεί κανείς να πει ότι μεταφράζει εντέλει ταυτοτικές αγώνες για τα υποκείμενα που εμπλέκονται σε αυτήν, μαζί και μιαν αμηχανία μπροστά στα θεμελιώδη αδιέξοδα του επαναστατικού που προκάλεσε η κυβερνητική εκλογίκευση του αντισυστημισμού. Η εκλογίκευση αυτή ακύρωσε ορισμένες από τις κινηματικές συνάψεις και συναντήσεις που είχαν προκύψει την μεγάλη αντιμνημονιακή περίοδο ανάμεσα στα δυο αντίπαλα άκρα του αντισυστημικού αγώνα. Άλλες μορφές επιθετικότητας ακυρώθηκαν, αντιθέτως, από τη συμμετοχή του ακροδεξιού κόμματος ANEA στην κυβέρνηση. Όμως, από ένα σημείο και μετά, ο ακροδεξιός

εξτρεμισμός υφίσταται τη φθορά της υπόδικης κοινοβουλευτικής του έκφρασης, της Χρυσής Αυγής. Όμως η Συμφωνία των Πρεσπών και τα υπόλοιπα του εθνικιστικού αντισυστημισμού συσπείρωσαν δυνάμεις, ο αντιπαγκοσμιοποιητικός λαϊκισμός έδωσε μάχες βίας και ανδροπρέπειας σε πολλές περιπτώσεις. Η βία αυτή ωστόσο δεν μπόρεσε να φτιάξει σταθερές ταυτοτικές αναφορές. Σε αντίθεση με την ακροαριστερή βία που είδαμε, ο ακροδεξιός εξτρεμισμός δεν προμηνύει τόσο μια ταυτότητα όσο προσπαθεί να επιβεβαιώσει μια παλιότερη και φθίνουσα εκδοχή της (Γεωργιάδου, 2019). Μια εθνική, αποκαθαρμένη, ηγεμονική, μονογλωσσική θα λέγαμε, ταυτότητα που αναζωπυρώθηκε ως αίτημα μέσα στον γενικό αντιευρωπαϊσμό και εθνικισμό της αντιμνημονιακής περιόδου, μα εντέλει αποδείχθηκε θνησιγενής στην αναβίωσή της.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Βαμβακάς, Β. και Παναγιωτόπουλος, Π. (2017). Αστυνόμευση, βία και τρομοκρατία στη δεκαετία του '80. Στο Β. Βαμβακάς και Π. Παναγιωτόπουλος (επιμ.), *Gr80s. Η Ελλάδα του ογδόντα στην τεχνόπολη, Κατάλογος έκθεσης*. Αθήνα: Τεχνόπολη Δήμου Αθηναίων.
- Βαμβακάς, Β. (2014). *Ο Λόγος της κρίσης. Πόλωση, βία, αναστοχασμός στην πολιτική και δημοφιλή κουλτούρα*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.
- Γεωργιάδου, Β. (2019). *Η άκρα δεξιά στην Ελλάδα 1965-2018*. Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη.
- Γεωργιάδου, Β. (2012). Η εκλογική άνοδος της Χρυσής Αυγής. Ψήφος - ρεβάνς των επισφαλών και νέες πολιτικές ευκαιρίες. Στο Γ. Βούλγαρης και Η. Νικολακόπουλος (επιμ.), *Ο διπλός εκλογικός σεισμός*. Αθήνα: Θεμέλιο.
- Δεμερτζής, Ν. και Γεωργαράκης, Ν. (επιμ.) (2015). *Το πολιτικό πορτραίτο της Ελλάδας: Κρίση και η αποδόμηση του πολιτικού*. Αθήνα: ΕΚΚΕ/Gutenberg.
- Δεμερτζής, Ν. (2011-2012). Ο ελληνικός Εμφύλιος ως πολιτισμικό τραύμα. *Επιστήμη και Κοινωνία*, 28, σελ. 81-109.
- Ιωακείμογλου, Η. και Τριανταφύλλου, Σ. (2003). *Αριστερή τρομοκρατία, δημοκρατία και κράτος*. Αθήνα: Πατάκης.
- Καρατράντος, Τ. (2016). *Σφάξε με αγά μου να αγιάσω: Ισλαμικό κράτος, ευρωπαϊκή ασφάλεια και Ελλάδα*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.

- Καρατράντος, Τ. (2017). Η βίαιη ριζοσπαστικοποίηση στην Ελλάδα. *Διεθνής και Ευρωπαϊκή Πολιτική*, 40. Εκδόσεις Παπαζήση.
- Καρκαγιάννης, Α. (2002). *Τρομοκρατία και Αριστερά*. Αθήνα: Πόλις.
- Κασιμέρης, Γ. (2002). *Η επαναστατική οργάνωση 17 Νοέμβρη*. Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη.
- Κασιμέρης, Γ. (2015). *Ακραία φαινόμενα διαρκείας: Βία και τρομοκρατία στη μεταπολίτευση*. Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη.
- Καφφές, Γ. (2010). *Κοινωνιολογία της τρομοκρατίας*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
- Κουναλάκη, Ξ., Μανδραβέλης, Π., Μητσός, Μ., Μοσχολιού, Τ. και Παππάς, Τ. (2012). *Η βία*. Αθήνα: Πόλις.
- Κωστόπουλος, Σ. (2013). *Η τρομοκρατία*. Αθήνα: Κάκτος.
- Μανδραβέλης, Π. (2010, 12 Σεπτεμβρίου). Οι εξτρεμιστές με τα πράσινα. *Η Καθημερινή*. <https://www.kathimerini.gr/721749/opinion/epikairothta/arxeio-monimes-sthles/oi-e3tremistes-me-ta-prasina>
- Μαραγκουδάκης, Μ. και Πασχαλίδης, Π. (2019). *Το βέβηλο και το ιερό στον αναρχισμό: Μια πολιτισμική ανάλυση του αναρχικού εαυτού και της αναρχικής δράσης στην Ελλάδα*. Αθήνα: Προπομπός.
- Melzer, R. και Serafin, S. (επιμ.) (2014). *Ο δεξιός εξτρεμισμός στην Ευρώπη* (μετάφραση: Ελίζα Παπαδάκη). Αθήνα: Πόλις.
- Μπόση, Μ. (1996). *Ελλάδα και τρομοκρατία. Εθνικές και διεθνείς διαστάσεις*. Αθήνα: Α.Ν. Σάκκουλας.
- Mudde, C. και Kaltwasser, C. R. (2017). *Λαϊκισμός, μια συνοπτική εισαγωγή*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.
- Mudde, C. (2015). *ΣΥΡΙΖΑ: Η διάψευση της λαϊκιστικής υπόσχεσης*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.
- Παπαδάτος-Αναγνωστόπουλος, Δ. (2018). *Ο μαυροκόκκινος Δεκέμβρης*. Αθήνα: Τόπος.
- Παναγιωτόπουλος, Π. (2010). 17N. Μια περιοδολόγηση, η ανθρωπιστική ταύτιση με το θύμα και η τομή του θανάτου του Θάνου Αξαρλιάν. Στο Β. Βαμβακάς και Π. Παναγιωτόπουλος (επιμ.), *Η Ελλάδα στη δεκαετία του '80. Κοινωνικό, πολιτικό και πολιτιστικό λεξικό*. Αθήνα: Πέρασμα.
- Παναγιωτόπουλος, Π. (2015). Από την προστατευόμενη στην ανασφαλή δημοκρατία. Κοινωνιολογία της μεταπολίτευσης υπό το φως το κρίσης. Στο Μ. Αυγερίδης, Ε. Γαζή και Κ. Κορνέτης (επιμ.), *Μεταπολίτευση: Η Ελλάδα στο μεταίχμιο δύο αιώνων* (σελ. 335-366). Αθήνα: Θεμέλιο.
- Παπασαραντόπουλος, Π. (2014). *Εξτρεμισμός και πολιτική βία στην Ελλάδα: Το Big Bang της Χρυσής Αυγής*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.

- Παπαστάμου, Σ. και Προδρομίτης, Γ. (2003). *Τρομοκρατία και εξουσία. Ο αντίλογος της συνεκτικότητας*. Αθήνα: Πεδίο.
- Παπαστάμου, Σ. και Προδρομίτης, Γ. (2010). *Κρατική και μη κρατική πολιτική βία*. Αθήνα: Πεδίο.
- Παπαχελάς, Α. και Τέλλογλου, Τ. (2003). *Φάκελος 17 Νοέμβρη*. Αθήνα: Εστία.
- Πέτσα, Β. (2016). *Όταν γράφει το μολύβι. Πολιτική βία και μνήμη στη σύγχρονη ελληνική και ιταλική πεζογραφία*. Αθήνα: Πόλις.
- Ρετζέπη, Α. (2018). Στις όχθες του Ρουβίκωνα. *The Books' Journal*. <http://booksjournal.gr/%CE%B3%CE%BD%CF%8E%CE%BC%CE%B5%CF%82/item/2781-stis-oxthes-toy-roybikona>
- Σεβαστάκης, Ν. (2019). *Άνθρωπος στη σκιά*. Αθήνα: Πόλις.
- Σεβαστάκης, Ν. και Σταυρακάκης, Γ. (2012). *Λαϊκισμός, αντιλαϊκισμός και κρίση*. Αθήνα: Νεφέλη.
- Σταθόπουλος, Π. (2012). Η απορρύθμιση του κομματικού συστήματος. Στο Γ. Βούλγαρης και Η. Νικολακόπουλος (επιμ.), *Ο διπλός εκλογικός σεισμός*. Αθήνα: Θεμέλιο.
- Τατσόπουλος, Π. (2004). *Ο ουρανός στο κεφάλι μας. Η δίκη της 17 Νοέμβρη*. Αθήνα: Μεταίχιμο.
- Τεπέρογλου, Ε. και Τσατσάνης, Μ. (2012). Η επίσπευση ενός αργού θανάτου. Κομματικές ταυτίσεις και το τέλος του δικοματισμού. Στο Γ. Βούλγαρης και Η. Νικολακόπουλος (επιμ.), *Ο διπλός εκλογικός σεισμός*. Αθήνα: Θεμέλιο.
- Τσουκαλά, Α. (2019). *Ένοπλη πάλη μετά το Δεκέμβρη του 2008*. Αθήνα: Τόπος.
- Χαλικοπούλου, Δ. και Βασιλοπούλου, Σ. (2015). *Η εθνικιστική λύση της Χρυσής Αυγής: Κρίση του έθνους-κράτους και άνοδος της άκρας δεξιάς στην Ελλάδα*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.
- Χωμενίδης, Χ. (2005). *Το σπίτι και το κελί*. Αθήνα: Πατάκης.
- Ψυχογιός, Δ. (2013). *Η πολιτική βία στην ελληνική κοινωνία*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.

Ξενόγλωσση

- Alexander, Y. (2010). *Terrorist in our midst*. Praeger.
- Alimi, E. Y., Demetriou, C. and Bosi, L. (2015). *The dynamics of radicalization: A relational and comparative perspective*. Oxford University Press.
- Block, J. (2010). *Embracing the occupiers*. Praeger Security International.

- Borum, R. (2011). Radicalisation into violent extremism I, a review of social sciences theories. *Journal of Strategic Security*, 4 (4).
- Bouvet, L. (2015). *L'insécurité culturelle*. Paris: Fayard.
- Davou, B. and Demertzis, N. (2013). Feeling the Greek financial crisis. In N. Demertzis (ed.), *Emotion in politics. The affect dimension in political tension* (pp. 93–123). London: Palgrave Macmillan.
- Della Porta, D. (1995). *Social movements, political violence, and the state: A comparative analysis of Italy and Germany*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Della Porta, D. and LaFree, G. (2012). Guest editorial: Processes of radicalization and de-radicalization. *International Journal of Conflict and Violence*, 6 (1), pp. 4- 10.
- Economides, S. and Monastiriotis, V. (eds.) (2009), *The return of street politics? Essays on the December riots in Greece*. London: The Hellenic observatory/LSE.
- Esman, A. (2010). *Radical state: How Jihad is winning over democracy in the West*. Praeger.
- Frisch, H. and Inbar, E. (2008). *Radical Islam and international security*. Routledge.
- Georgiadou, V. and Rori, L. (2019). *Low intensity violence in crisis-ridden Greece: Evidence fro, the far right and the far left*. Policy brief: Hellenic Observatory-LSE.
- Jenkins, B.M. (2011). *Would be warriors: Incidents of Jihadist terrorist radicalization in the United States since September 11, 2001*. RAND.
- Kalyvas, S. (2003). The ontology of political violence: Action and identity in civil wars. *Perspectives on Politics*, 1 (3), pp. 475-494.
- Karatrantos, T. (2018). *Radicalisation in Greece. Trend and challenges, European eye on radicalization*. <https://eeradicalization.com/radicalization-in-greece-trends-and-challenges/>
- Karatrantos, T. (2018a). *Radicalisation and terrorism in Greece. European eye on radicalization*. <https://eeradicalization.com/radicalization-and-terrorism-in-greece/>
- Mares, M. (2008). Environmental radicalism and extremism in post-communist Europe. *Journal for the Study of Radicalism*, 2 (1), pp. 91-107.
- Panagiotopoulos, P. (2008). *Souffrance et révolte des inclus. Quelques clés pour comprendre la révolte de décembre 2008*. In *European forum for urban security*. European forum for urban security, www.efus.eu
- Panagiotopoulos, P. (2019). Sociological critique on the construction of an alternative country. In P. Panagiotopoulos and D. Sotiropoulos (eds.), *Political and cultural aspects of Greek exoticism* (pp. 53-67). Cham, Palgrave Macmillan.

- Posluszna, E. (2015). *Environmental and animal rights extremism, Terrorism and national security*. Butterworth-Heinemann.
- Rankin, G. and Cowen, K. (eds.) (2009). *Muslims in Europe*. Nova Science.
- Rinehart, C. S. (2013). *Volatile social movements and the origins of terrorism: The radicalization of change*. Lexington books.
- Sageman, M. (2017). *Turning to political violence: The emergence of terrorism*. Pennsylvania: University of Pennsylvania Press.
- Seferiades, S. and Johnston, H. (2012). The dynamics of violent protest: Emotions, repression and disruptive deficit. In S. Seferiades and H. Johnston (eds.), *Violent protest, contentious politics, and the neoliberal state* (pp. 3-18). Surrey: Ashgate.
- Tilly, C. (2004). Terror, terrorism, terrorists. *Sociological Theory*, 22 (1), pp. 5-13.
- Wieviorka, M. (2003). Violence and the subject. *Thesis Eleven*, 73 (1), pp. 42-50
- Wieviorka, M. (2012). *La violence*. Paris: Fayard/Pluriel.

Triantafyllos Karatrantos, Panayis Panagiotopoulos

After the violence of the many: Morphological and social elements for the political violence in late Metapolitefsi, especially in the 2015-2019 period

ABSTRACT

The aim of this chapter is to present the main characteristics and data of political violence in Greece in the period 2015-2019. To describe the transition from mass violence within social movements to a special condition of controlled violence that is partly affected by the rise of a radical party in power and is called upon to transform political-ideological developments. For the presentation of these data, three basic analytical criteria will be used: a) the ideological origin, b) the degree of involvement in the violence on the part of the subjects and c) the objectives of the attacks.